

**Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожуунунун
Муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге чери
Мөген-Бүрен ортумак ниити өөредилге школазы**

МК-ның хуралынга
«Көрген» удуртукчузу
Чуулар Н.Х.
«30» август 2023 ч.

«Хынаан»
Директорнун өөредилге талазы-
биле оралакчызы
Балды Ч М-Б/
«1» сентябрь 2023 ч.

«БАДЫЛААН»
Мөген-Бүрен ортумак
школазы
Директор Комбу О.С.
«01» сентябрь 2023 ч.

**9-ку класстарның төрээн (тыва) дыл эртеминге
ажылчын программазы
(2023 -2024 өөредилге чылы)**

ТЫВА ДЫЛГА ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ ФЕДЕРАЛДЫГ КҮРҮНЕ СТАНДАРТТАРЫ

Авторлары: 8-9 класс, Тыва дыл,
Кызыл – 2001, М.Д.Биче-оол, Д.А.Монгуш,
А.К.Ойдан-оол, М.В.Бавуу-Сюрюн.
9 класс, Тыва дыл, Кызыл – 2023, Е.М.Куулар,
Л.Х.Ооржак, Т.Б. Оюн, Ч.А.Сарыглар

Тайылбыр бижик

Тыва дыл – тыва нацияның дылы болур. Ында тыва улустуң төрөөн дылын сайзырадып келген байлак дуржулгазы, мерген угааны, угаан-бодалының чедишкиннери мөөңнеттинген. Ол тыва культураның, улустуң аас чогаалының, литератураның, театр уран-чүүлүнүн, парлаганың, эртемниң, ажыл-херек чорудулгазының, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң дылы апарган. Ынчангаш тыва дылды өөредириниң программасы үндезин (базовая) деңнелге Тыва Республиканың Өөредилге яамызының «5-11 класстарга Программалар. Тыва дыл. Харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы, Тыва аас чогаалы болгаш литература»(Кызыл - 1994), 5-11 класстарга Күрүне Стандарты Өөредилге программасы (Кызыл - 2008) деп номунга үндэзилеп делгеренгей (развёрнутая) кылдыр тургустунган.

8-9 класстарга өөредири-биле шилип киирген материал 5-7 класстарны-биле тудуш харылзаалыг болгаш, дорт уламчызы бооп турар.

9 класска «Хөй кезектерлиг нарын домактар», «Стилистика болгаш чугаа культуразы», «Дыл дугайында ниити билиглер» деп бөлүктөрнү өөренир.

Тыва школаларга, өөредилге черлеринге төрөөн дылды өөредири уругларның угаан-медерелин сайзырадырынга, эки мөзү-шынарга кижизидеринге янзы-бүрү таарымчалыг аргаларлыг. Төрөөн дылын шингээди алыры – өөреникчилерге өске эртемнерни билип албышаан, долгандыр турар амыдырал, бойдус хүээлениниң билиглерин калбартып, улуг өгбелерниң арга-дуржулгазын ажыглап билиринге чаңчыктырар.

Кол школага (5-9 класстарга) төрөөн (тыва) дылды өөредириниң сорулгалары:

- иштики сагыш-сеткили аажок байлак, бедик мөзү-бүдүштүг база бот-медерели бедик, Россияга, ооң иштинде төрөөн Тывазынга, бодунуң чуртунга бердинген, шынчы; төрөөн тыва дылынга ынак болгаш ону эки билир, хүндүлээр хамаатыны кижизидери;
- төрөөн дылын культураның болуушкуну кылдыр медереп хүлээп ал, ону чугаа чорударының, амыдыралдың аңгы-аңгы адырларынга билиг, дуржулга чедип алырының болгаш ниитилелде тургустунган мораль-этиктиг негелделерин, дылдың эстетиктиг үнэзин медереп билириниң кол аргазы кылдыр хүлээп алыры;
- тыва дылды хүн бүрүдө амыдыралдың болгаш өөредилгениң ажыл-чорудулгазында ажыглаар аргаларның бирээзи кылдыр хүлээп алыры; кижилер аразында харылзаа тударының кол аргазы кылдыр ажыглаары, өөредилгениң бүгү талалыг кылдыныгларын шингээди алырынга (ажыл-чорудулганың сорулгаларын тургузуп, оларны планнап, чугаага хамаарыштыр бот-хыналданы болгаш бот-эдилгени кылыр; чугула медээ бээр аргаларны ажыглаар;
- дыл системазының тургузуун, ону ажыглаарының дүрүмнерин, чугааның аянын болгаш литературлуг тыва дылдың кол негелделерин шингээдири;

5-11 класстарга тыва дыл эртемин өөредирининң кол угланыышкыны, негелделери.

Программаның кол угланыышкыны - школага тыва дыл эртемин (курузун) өөредириниң программазында фонетика, лексика, сөс чогаадылгасы, грамматика (морфология, синтаксис) дугайында билиглер, шын бижиириниң болгаш бижик демдектерин шын салырының чаңчылдарын, аас болгаш бижимел чугааның чаңчылдарын, стилистика элементилерин, дыл дугайында чамдык билиглерни киирген.

Төрээн дылдың школа курузунда теориялыг билиглерни (медээлерни) тыва дыл эртеминиң база амгы үеде дыл эртеминиң чедишкиннерин барымдаалап тургускан.

Төрээн дыл башкыларының ажылының **кол угланыышкыны** өөреникчилерни литературлуг дылдың нормаларына чаңчыктырар, оларның чугаазын, боданыр аргаларын сайзырадыры болур. Программада өөредилге материалын быжыг шингээттирери-биле катаптаашкынче чугула кичээнгейни угландырган. Чылдың эгезинде болгаш төнчүзүнде ону чорударына тускай шактар көрдүнген турар ужурлуг.

Программаның **кол негелдези** – тыва дыл кичээлдеринге өөредилге болгаш кижизидилге ажылын чаңгыс аай харылзаалыг чорудары.

Дыл – кижилерниң аразында харылзажырының чугула чепсээ, төрээн дылының байлак сөс курлавырлыын, ооң амыдыралга ужур-дузалыын практика кырында көргүзери.

Өөреникчилерниң билиглерни быжыг, медреселдиг шингээди алырын чедип алыры, төрээн чугаазын сайзырадыры: чаа сөстөрни, фразеологизмнерни, дылдың уран-чечен аргаларын шингээттирери, сөстүң утказын көжүрүп ажыглаарына мергежидери, сеткил-сагышты, бодалды, миннишкинни илередири, дылды аас, бижимел чугаага чедимчелиг ажыглаарына чаңчыктырары.

Практиктиг угланыышкынны күштелдирери – шын бижилгениң чаңчылдарын чедип алыры, дүрүмнерни чижектер-биле бадыткап, ажыглап билири. Сөс-биле ажылче кичээнгейни салыры: сөстөрни тема аайы-биле тускай лексиктиг бөлүктерге чарары, олар-биле сөс каттыжыышкыннарын, домактарны тургузары, тывылган төөгүзүн сайгарары, янзы-бүрү словарьлар-биле ажылдаары. Чараштыр бижилгеже, сөстөрниң, домактарның грамматиктиг сайгарылгаларынче болгаш уругларның мөзү-шынарының кижизидилгезинче кичээнгейни салыры чугула.

Бот-тускайлаң түннелдер:

- кижиниң интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы салым-чаяанын база мөзү-бүдүш шынарларын сайзырадырына төрээн дылының чугулазын медресеп билири, уругларның билиг чедип алырына ук дылдың ужур-утказын тодарадып, ону тыва чоннуң ыдыктыг, үнелиг эртинелериниң бирээзи деп билири;
- тыва дылдың эстетиктиг үнелиг медресеп билири; төрээн дылына ынак болгаш ону хүндүлөп, ол дээш чоргаарланыры; ону национал культураның кезээ кылдыр билип, арыг эдилээри;
- дылдың байлак сөс курлавырын болгаш грамматиктиг аргаларын бодунуң бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин хостуг илередирде четче ажыглап шыдаары; бодунуң чугаа-домаан хайгаарап, сайзырадып, экижидеринче чүткүлдүг болуру.

Метапредметтиг түннелдер:

1) Чугаа чорудулгазының бүгү-ле хевирлерин ажыглап билири:

Дыңнаары болгаш номчууру:

- бижимел болгаш аас медээниң утказын шын билип алыры (чугааның утказы, сөзүглелдин темазы, кол утказы; кол болгаш немелде медээ);
- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин номчулганың янзы-бүрү хевирлеринге (сөзүглелден херек информацияны дилеп-тып номчууру, чүгүртү азы улуг-каралап номчууру, таныжып номчууру, шинчилел-сайгарылгалыг номчууру) таарыштыр ажыглап билири;
- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин шын дыңнап билири; дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин (бир кижиниң тайылбыр чугаазындан болгаш аудио-, видеотехникадан сөзүглелдин кайы-бир кезээн шилип алгаш дыңнаары, сөзүглелдин кыска утказы-биле таныжары болгаш ону тодазы-биле дыңнаары) ажыглап билири;
- информация ап болур чүүлдерден, ооң иштинде өөредиглиг компакт-дисклерден, Интернет четкизинден; янзы-бүрү словарьлардан тайылбыр номнардан (справочниктер) болгаш электроннуг шыгжамырлардан медээлерни тып билири;
- бердинген темага материалдарны тып, системажыдып билири; херек медээлерни боду тып билири; медээлерни чаартып азы ол-ла хевээр дамчыдып билири;
- сөзүглелдерниң утка, стилистика талазы-биле онзагайларын болгаш ажыглаан аргаларының аайы-биле дүүштүрүп болгаш деңнеп билири;

Чугаалаары болгаш бижиири:

- кылып дээн ажыл-херээниң сорулгаларын (хууда болгаш эштери-биле) тодазы-биле билип, кандыг-даа ажылды чурум аайы-биле кылып, чедип алган түңнелдерин үнелеп, аас болгаш бижимел чугаага илередип билири;
- дыңнаан азы номчаан сөзүглелиниң утказын даалга езугаар дамчыдып (планны тургузуп, утказын чугаалап, допчулай бижип, үнелел берип) шыдаары;
- сөзүглелдин утказын, кымга хамаарыштырганын, чугааның байдалын барымдаалавышаан, аңгы-аңгы хевирлерге болгаш жанрларга тургузуп шыдаары;
- аас болгаш бижимел чугаага бодунуң бодалын хостуг илередири, сөзүглелдин тургузуунуң негелделерин сагыыры (бодалының ужур-уткалыын, дес-дараалашкаан, харылзаалыын, темага дүүшкээн дээш о.ө.); номчаан, дыңнаан, көргөн чүүлдеринге бодунуң хамаарылгазын шын илередири;
- монологтуң янзы-бүрү хевирлерин (тоожуушкун, чурумал, угаап бодааныышкын болгаш оларны холуй); диалогтуң янзы-бүрү хевирлерин: (хүндүлел аянын илередир диалог (этикетный диалог), айтырыг-харыы (диалог-расспрос), чугаалажып орар кижизин чугаа чорударынче кыйгылары (диалог-побуждение), өске киж-биле бодал солчуру (диалог-обмен мнениями) дээш о.ө.) ажыглап билири;
- амгы тыва литературлуг дылда шын адалганың, лексиканың, грамматиканың кол нормаларын, стиль нормаларын херек кырында ажыглап билири; бижимел чугаага шын бижилгениң, пунктуацияның кол дүрүмнерин сагыыры;

- чугаа этикединин нормаларын хажытпайн, чугаага киржип шыдаары; чугаа үезинде арын-шырайын болгаш шимчээшкиннерин эптиг болгаш шын алдынары;

- хүн бүрүдө өөренип азы ажыл кылып турар үезинде бодунуң чугаазын хайгаарап билири; чугааның утказының болгаш шын ажыглалының аайы-биле бодунуң дылын үнелеп билири; дылында грамматиктиг болгаш чугаа частырыгларын тып болгаш эдип билири; бодунуң тургусканы сөзүглелин хоюглап азы эдип, өскертип, делгередип билири;

- бодунуң үежилеринин мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткелди кылып, рефераттың утказын дамчыдып билири; маргылдаалыг, чидиг айтырыгларны бадыткалдарга даянмышан, шиитпирлеп билири;

Календарь-тематиктиг планнаашкын

(9 класс – 68 ш)

№	Дылдың кезектери	Программа аайы-биле темалар	Шагы	Хүнү	Өөреникчилернин кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлеринин чижек тайылбыры
1		8 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын	1		8 класска өөрөнгөн чүүлдерин катаптаар
2-11	Дыл, дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дылдың тыва чоннуң культура болгаш төөгүзү-биле холбаалыы. Тыва дылдың ниитилел амыдыралында ужурутказы болгаш хүлээлгелери. Петроглифтер, иероглифтер дугайында. Түрктөргө орхон-енисей бижиктеринин дугайында. Төвүт болгаш эрги моол бижиктер болгаш тыва дыл. Тыва дылдың баштайгы шинчээчилери. Тыва дылдың шинчилекчилери. Амгы тыва дылдың	10		Өөредилге номунда материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелернин онаалгаларын күүседир. Коллективтиг чугаа: «Тыва дылдың чоннуң культура болгаш төөгүзү-биле холбаалыы» деп темага чугаага киржир. Карта болгаш көргүзүг материалдарын ажыглап тургаш, «Түрк чоннарның бижиктери» деп темага дыңнадыгны белеткээр. Петроглифтер болгаш иероглифтернин чижектери-биле таныжар. Тываның хаяларында бижиктер дугайында эртемшинчилелдиг ажылдарны сонуургаар. Барыын-Хемчиктин Бижиктиг-Хаяда болгаш Улуг-Хем девискээринде хаяларда чуруктар дугайында презентацияларны кылыр. Түрктөргө орхон-енисей бижиктеринин дугайында чугаага киржир. Оларның чуруктары-биле таныжар. «Тыва дылдың шинчилекчилери» деп темага презентацияны кылыр, көргүзүг материалдарын белеткээр, демнежип азы бөлүккө ооң сайгарылгазын кылыр. Тыва литературлуг дылдың тургустунганының, ооң ужур-дузазының дугайында чугааны чорудар. Бөлүк аайы-биле ажылдаар: «Тыва бижиктин төөгүзү» деп темага көргүзүг материалдарын тывар, таблица азы схеманы ону тайылбырлаарынга канчаар ажыглап

		хевирлери. Литературлуг дыл (ном, нейтралдыг, чугаа) Литературлуг эвес дыл (девискээр аайы-биле диалектилер, кара чугаа болгаш ооң аяны, жаргоннар). Чүгле тыва дылда ажыглаттынып турар сөстөр.(Этнокультурлуг сөс курлавыры)			болурун боданыр. «Амгы тыва дылдың ажыглалы» деп темага төгөрик столдуң ажылын чорудар. «Мээң төрөөн тыва дылым» деп төлөвилел тургузар. Тест айтырыгларга харыылаар.
12		Хыналда ажыл	1		Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир
13-16		Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар дугайында. Дорт чугаа. Дорт чугаалыг домакта авторнуң сөстери болгаш бижик демдектери. Доора чугаа. Цитата. Цитата ажыглаанда, бижик демдектери. Дорт чугаалыг домактарның болгаш цитаталарның сөзүглел тургузарынга ужур-дузазы.	4		Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргаларның дугайында чугаага киржир. Дорт болгаш доора чугааны база домакта авторнуң сөстери ылгаар, бижик демдектерин сагыыр. Демнежип ажылдаар: Мергежилгелерни күүседир. Дорт чугааны авторнуң сөстөринден аялга дузазы-биле ылгалдыр чугаалаар. Дорт чугаалыг домактарның схемазын тургузар база схема ёзугаар чогаадыр. Өске кижиниң чугаазын дорт чугаа-биле, доора чугаа-биле дамчыдар. Дорт чугааны дораа чугаа кылдыр өскертир. Демнежип ажылдаар: Кайы-бир темага цитаталарны ажыглаарыбиле тывар, бижик демдектерин сагыыр. Дорт чугаалыг домактарның болгаш цитаталарның сөзүглел тургузарынга ужур-дузазын тайылбырлаар. Өөрөдилге номунда материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир.

17		Катаптаашкын	1		
18		Хыналда ажыл	1		Алган билиглери бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир
19-20	Синтаксис болгаш пунктуация	Нарын домак дугайында билиг. Нарын домактың бөдүүн домактан ылгалы. Нарын домактарның бөлүктери: чагырышпаан, чагырышкан. Нарын домактың кезектеринин аразында холбажыр аргалары: Эвилелдер чок болгаш эвилелдерлиг нарын домактар. Нарын домактың кезектеринин үн аяны-биле каттыжары. Нарын домактың кезектеринин эвилелдер азы эвилелзиг сөстөр-биле каттыжары.	2		Грамматиканың бир кезээ синтаксис дугайында билиглери ханыладыр. Сөс каттыжышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны (деңнежилге, чагыржылга) тодарадыр. Нарын домак иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргалар-биле таныжар: кожумактар, эвилелдер, эвилел (зиг) сөстөр, эдеринчилер, артынчылар, дузалал аттар, үн аяны.
21-25		Чагырышпаан нарын домак дугайында билиг. Чагырышпаан нарын домактың кезектеринин каттыжар аргалары. Үн аяны болгаш каттыштырар эвилелдер дузазыбиле холбашкан чагырышпаан нарын	5		Чагырышпаан нарын домактың каттыжар аргаларын тодарадыр: эвилелдер дузазы-биле (каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар); үн аяны; нарын домактың кезектеринин уткалыг харылзааларын билир. Чагырышпаан нарын домактарга бижик демдектерин сагыыр. Чагырышпаан нарын домактарны чугаага ажыглаар, үн аянын сагыыр. Схема ёзугаар домактарның сайгарылгазын кылыр. Демнежип ажылдаар: Бөдүүн домактардан чагырышпаан

		домактар. Удурланыштырар эвилелдер-биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар. Аңгылаштырар эвилелдер дузазы-биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар. Чагырышпаан нарын домакка бижик демдектери. Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы.			нарын домакты тургузар. Чечен чогаалдан чагырышпаан нарын домактарны тывар. Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Өөредилге номунда материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир. «Эвилелдер дузазы-биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар» деп дыңнадыгны белеткээр. Нарын домактар кирген диктантаыны бижиир. «Төөгү болгаш культураның тураскаалдары-биле таныжылга» деп төлевилел тургузар. Делгеренгей планны тургузар.
26		Хыналда ажыл	1		Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
27		Чогаадыг	1		«Тураскаалдар чүнү чугаалап турарыл?» деп угаап боданыышкынныг чогаадыгны бижиир.
28- 39		Чагырышкан нарын домак дугайында билиг. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактың туружу. Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домак, оларның холбажыр аргалары. Чагырышкан нарын	12		Чагырышкан нарын домак дугайында чугаага киржир. Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домакты ылгаар онаалгаларлыг мергежилгелерни күүседир. Өөредилге ному-биле ажылдаар. Демнежип ажылдаар: Бердинген схема ёзугаар домактарны сайгарар. Чагырышкан нарын домактың кол болгаш чагырткан домактарының аразында уткалыг харылзаазын тодарадыр. Кол болгаш чагырткан домактарының кызыгаарын айтыр, кол домактан айтырыгны шын салыр. Чагырткан болгаш кол домактың аразында холбажыр аргаларын танып билир: кожумактар,

		домакта тайылбыр домактарның янзылары, оларга бижик демдектери: Немелдениң тайылбыр домаа. Немелдениң тайылбыр домаанга бижик демдектери. Тодарадылганың тайылбыр домаа. Даар байдалдың тайылбыр домаа. Чөрүлдээниң тайылбыр домаа. Сорулганың тайылбыр домаа. Чылдагаанның тайылбыр домаа. Деңнелгениң тайылбыр домаа. Туруштуң тайылбыр домаа. Кылдыныг аргазының тайылбыр домаа. Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг			эвилелдер болгаш эвилелзиг сөстөр, эдеринчилер болгаш дузалал аттар, артынчылар, үн аяны. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын таныыр: үениң, тодарадылганың, немелдениң, даар байдалдың, чөрүлдээниң, сорулганың, чылдагаанның, деңнелгениң, туруштуң, кылдыныг аргазының тайылбыр домактары, оларга бижик демдектери. Чагырышкан нарын домакты аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Сөзүглелди тыва литературлуг дылдың пунктуастыг, грамматиктиг нормаларын сайгарары-биле номчуур болгаш сайгарар. Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Чогаадыкчы ажыл: Надя Рушеваның дугайында авазының чугаазындан үзүндүнү сактып чугаалаар. Ук сөзүглелди нарын болгаш нарынчылтыг домактар-биле делгемчидер.
--	--	--	--	--	---

		сайгарылгазы.			
40		Хыналда ажыл	1		Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
41-42		Нарын синтаксистиг конструкциялар дугайында билиг. Оларның кезектеринин аразында харылзаалар болгаш бижик демдектери. Нарын синтаксистиг конструкцияларның синтаксистиг сайгарылгазы.	2		Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Нарын синтаксистиг конструкцияларны танып тывар, оларның кезектеринин аразында харылзааларны (дес-дараалаан, чаңгыс аймак эвес, чаңгыс аймак болгаш холушкак) ылгаар. Нарын синтаксистиг конструкцияларга бижик демдектерин салганын тайылбырлаар. Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазын кылыр. Бот ажылдаар: Нарын синтаксистиг конструкцияларны угаап боданыышкынга (монологка) ажыглаар.
43		Хыналда ажыл	1		Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
44		Ч.С. Чогаадыг	1		Нарын синтаксистиг конструкцияны ажыглап тургаш чогаадыгны бижиир.
45-49	Сөзүглел	Сөзүглел дугайында билиг, ооң кол демдектери. Сөзүглелдин темазы, кол бодалы. Сөзүглелдин уткалыг кезектери (микротема). Абзац дугайында билиг. Домактарның (лексиктиг, морфологтук, синтаксистиг) болгаш	5		Сөзүглел дугайында билиин ханыладыр. Демнежип ажылдаар: Сөзүглелдин кол демдектерин (уткалыг кезектерге чарлырын, утка талазы-биле чаңгыс аай болурун, кезектеринин аразында харылзаалыын) тодарадыр. Бот ажылдаар: Сөзүглелде чугула (дүлгүүр) сөстөрни тывар, сөзүглелдин кол бодалын болгаш темазын тодарадыр. Сөзүглелдин уткалыг кезектерин ылгаар. Бөлүк аайы-биле ажылдаар: Домактарның болгаш сөзүглелдин кезектерин харылзаштырып турар аргаларны тодарадыр. Абзацты чугааның стиль-композициялыг үзүндүзү болур деп билип алыр. Сөзүглелдин тургузуун тодарадыр. Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Сөзүглелди тургузар база ону эде тургузарының

		сөзүглелдин (микротемалар) кезектеринин аразында каттыжар аргалары. Сөзүглелдин тургузуу. Сөзүглелдин планы. Тезис. Сөзүглелди допчулай бижири (конспект). Аннотация. Чогаадыг. Тест			кол хевирлерин (план, тезис, конспект (допчулай бижиир), аннотацияны) ажыглаар. Сөзүглел тургузарының негелделерин сагып, аңгы-аңгы хевирлерниң сөзүглелдерин тургузар. Сөзүглелди кандыг сорулга-биле, кымга хамаарыштыр бижээнинин болгаш ооң темазының, кол бодалының аайы-биле дылдың аргаларын шилип ажыглаар. Сөзүглелдин дылының онзагайын сайгарар.
50-57	Стилистика	Дылдың ажыглалының аайы-биле хевирлери: ном болгаш чугаа стили. Стиль талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактар. Ном стили, ооң янзылары: эртем, публицистика, албан-херек стильдери. Эртем стилиниң жанрлары (үненел, аннотация, илеткел, статья, рецензия). Публицистика стилиниң жанрлары (солунга статья, интервью, орук демдеглелдери, репортаж...). Албан-херек стилиниң	8		Бот ажылдаар: Сөзүглелди тема, кол бодал, тургузуунуң аайыбиле кайы стильге хамааржырын сайгарар. Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Сөзүглелди фонетиктиг, лексиктиг, морфологтуг, синтаксистиг курлавырының аайы-биле сайгарар. Сөзүглелге сөстү доора болгаш көжүргөн уткаларында кылдыр, контекстиг синонимнерни болгаш антонимнерни, окказионализмнерни (авторнуң бодунуң чогааткан сөстөрүн) ажыглаар. Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Сөзүглелдин кайы стильге хамааржырын тодарадыр. Чугааның аңгы-аңгы стильдер, жанрлар, хевирлеринге сөзүглелдерини тургузар: тезис, үненел, илеткел, чагаа, хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме; солунга статья, интервью, орук демдеглелдери. Функционалдыг стильдерни азы дылдың хүлээлгелеринин хевирлерин аңгылаар: ном болгаш чугаа стили. Стиль талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактарны тодарадыр. Бөлүк аайы-биле ажылдаар: Ном

		жанрлары (хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме...). Аас чугааның кол жанрлары: кандыг-бир чүве дугайында чугаалаары, чугаалажыры, маргыжары. Чечен чогаал стили, ооң жанрларының дыл талазы-биле онзагайлары. Синонимика – стилистиканың кол өзээ. Лексиканың стиль синонимнери. Грамматиканың стиль синонимнери. Словарьлыг диктант			стилиниң янзыларын аңгылаар (эртем, публицистика, албан-херек) ылгаар. Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Ном стилиниң кол жанрларын ылгаар: эртем (үнелел, аннотация, илеткел, эртем статьязы, рецензия), публицистика (солунга статья, интервью, орук демдеглелдери, репортаж...), албан-херек (хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме...). Чугаа стилин тодарадыр, ооң-биле холбашкан чугаа культуразын сагыыр. Чугаа стилиниң хевирлерин (кандыг-бир чүве чугаалажыры, кандыг-бир айтырыгга хамаарыштыр маргыжары, чугаалаары, кижилерниң амы-хууда чагаалары) ылгаар болгаш оларның онзагайларын тодарадыр. Чечен чогаал дылының онзагайларын тодарадып тайылбырлаар. Тыва литературлуг дылдың кол функционалдыг стильдерин (ном стили, чугаа стили) шиңгээдир. Тыва дылдың словарьларын тыва литературлуг дылдың нормаларын шиңгээдири болгаш сөс курлавырын байыдарыбиле ажыглаар. Бодунун шын эвес чугаалаан чүвезин эде тургузар.
58		Практиктиг ажыл	1		Алган билиглерин бадыткаар, онаалгаларны күүседир.
59-62	Чугаа, чугаалажып харылзажыры болгаш чугаа культуразы	Аас болгаш бижимел чугаа, монолог, диалог, полилог (катаптаашкын). Литературлуг дылдың нормалары. Фонетика болгаш орфоэпия талазы-биле нормалар. Лексика	4		Чугааның аңгы-аңгы стильдер, жанрлар, хевирлеринге сөзүглелдерини тургузар. Эш-өөрүнүн мурнунга улут эвес дыңнадыг, илеткел, рефератбиле чүве чугаалаар; кандыг-бир маргылдаалыг айтырыгны шиитпирлээринге киржир. Бодалдарын, сагыш-сеткилин илередиринде, сөс курлавырын чөптүг ажыглаар. Кандыг-бир айтырыгга хамаарышкан дискуссияга киржир. Дискуссия үезинде бодалдарын хостуг,

		талазы-биле нормалар. Грамматиктиг нормалар. Орфография болгаш пунктуация талазы-биле нормалар. Сөзүглел-биле ажылдың хевирлери. Өөредилге ному, дыл словарьлары, немелде литература-биле ажылдаар аргалар			шын илередир. Фактбарымдааларны сайгарар, бодалын бадыйткаар. Чугаа культуразын сагыыр. Бодунуң кижилер-биле харылзажып билиринин деңнелин сайгарар. Өөредилге номунда материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир. Сүмелээни тема ёзугуаар монолог, диалогтарны тургузар. Номчаан азы дыңнаан сөзүглелин долузу-биле, кызыра азы херек кезектерин чугаалап дамчыдар. Бөлүк аайы-биле ажылдаар: Тыва дылдың кол-кол нормаларының даңызын таблицага көргүзөр. Демнежип ажылдаар: дыл словарьлары болгаш немелде литератураны канчаар ажыглаарын өөренип көөр. Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: тыва литературлуг дылдың нормаларын шингээдир болгаш сөс курлавырын байыдары-биле тыва дылдың словарьларын ажыглаар. Бот ажылдаар: Бодунуң чугаазын экижидер, эдер.
63		Хыналда ажыл	1		Билиглерин катаптаар, бердинген онаалгаларны күүседир
64-66		Катаптаашкын Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар. Нарын домак. Сөзүглел.	3		Тус-тузунда тема аайы-биле демнежип, хөй-биле кады (коллектив-биле), бөлүк аайы-биле болгаш бот ажылдаар.
67		Хыналда ажыл	1		Алгани билиглерни бадыйткаар
68		Туннел кичээл	1		
Ниити шагы			68		